

В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк, А. А. Шиян
(Вінницький національний технічний університет)

РЕЗУЛЬТАТИ ПОЗАЧЕРГОВИХ ВИБОРІВ (2007 р.) ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: НАСЛІДКИ ДЛЯ ОЛІГАРХІЇ

У політичній площині аналізуються результати позачергових виборів до Верховної ради України та їх соціально-економічні наслідки

Ключові слова: вибори, політична економіка, розподіл суспільного блага

Результати позачергових виборів до Верховної Ради України наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати виборів до Верховної Ради України 20 вересня 2007 р.

№ п/п	Назва партії чи блоку	Відсоток отриманих голосів
1	Партія Регіонів (ПР)	34.4
2	Блок Юлії Тимошенко – БЮТ	30.7
3	Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» (НУНС)	14.2
4	Комуністична партія України – КПУ	5.4
5	«Блок Литвина» - БЛ	3.96
Залишились поза Верховною Радою		
6	Соціалістична партія України - СПУ	2.86
7	Прогресивна соціалістична партія України ПСПУ (Вітренко)	1.3
8	Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	0.76

Як видно, структура Парламенту України визначилася повністю 3-ма «головними гравцями»: ПР, БЮТ і НУНС. При цьому коаліція «помаранчевих» БЮТ+НУНС має на 2 людини більше половини, а решта «бінарних зв'язок» далеко зашкалює за половину. Отже, «золотих акцій» немає ні у КПУ, ні у БЛ.

На перший погляд, зараз можна було б почати розмови про можливі коаліції, інтереси партій і їх партійних бонз, і таке інше. Але ми зупинимося на іншому рівні питань:

1. Чому взагалі були потрібні ці *дострокові* вибори? Адже ситуація в Парламенті, по суті, залишилася незмінною?

2. Чому ці вибори трапилися настільки терміново після ухвалення Закону про Кабінет Міністрів України?

3. Внаслідок якої причини вибори пройшли настільки «нецікаво» в плані виборчої кампанії, що часом створювалося враження про те, що виборча кампанія набридла самим учасникам, і притому набридла ще в самому початку.

Що ж трапилося *насправді* в Україні? Для відповіді на це запитання ми проведемо розгляд в рамках сучасної політичної економіки, не потрібно плутати її із «політичною економією». Політична економіка вивчає економічні наслідки політичного вибору безвідносно до їх конкретної реалізації. Це напрям аналітичних досліджень з 1990-х років активно розробляється в розвинених країнах світу. Базується він на сучасних результатах теорії ігор, динамічного програмування, нелінійного аналізу. Деяке уявлення про спосіб аналізу нами вже розглядався, де використаний апарат теорії ігор для розгляду ситуації перед виборами 2007 року в Росії.

Ми не будемо зупинятися на всіх аспектах сучасної політичної економіки - рекомендуємо для створення певного враження подивитися презентаційні матеріали всього двох курсів – з Російської Економічної Школи (РЕШ, Москва) професора К. Соніна¹ та С.Гельбах з університету Вісконсіна (США)².

Для подальшого викладу важливим є поняття «інститут», яке використовується в політичній економіці при проведенні аналізу ситуації.

Під інститутом розуміється сукупність норм і правил, по яких «грають» учасники. У пострадянських країнах, і, зокрема, в Україні, можна розрізнити *політичні* інститути, які направлені на:

1. Розподіл суспільного блага.
2. Перерозподіл на користь певної політичної групи (інтереси якої вони любіють).
3. Пошук ренти для себе особисто.

Підкреслимо, що ці три завдання є загальними і типовими для всіх політичних інститутів і у всіх країнах світу.

Особливості виявляються тільки в тому, яка саме ієрархія цілей закладена в діяльність цих інститутів.

У книзі Д. Асемоглу (професора прикладної економіки Массачусетського Технологічного інституту) і Дж. Робінсона (професора управління Гарвардського університету) «Економічна природа диктатури і демократії»³ розглядаються саме економічні причини функціонування ефективних і неефективних політико-економічних інститутів. Особливу увагу ділено питанню про функціонування інститутів перерозподілу ренти і трансфертів між групами, найважливіше місце серед яких займає група «багатих людей», а, по нашому, так званих «олігархів».

Примітка. У сучасній Україні повністю відсутні центри, які могли б провести аналіз ситуації з використанням сучасного апарату як політичної економіки, так і економіки⁴. Перша в Україні наукова школа з політичної економіки ще тільки створюється у Вінницькому національному технічному університеті. У Росії ситуація трохи ліпша: є наукова школа в РЕШ, є окремі фахівці в ДУ ВШЕ (Державний університет – вища школа економіки), Новосибірському університеті та Інституті проблем управління (ІПУ) РАН. Проте навіть в Росії вони не створюють практично *ніякого* впливу на політичну аналітику і ухвалення політичних рішень.

Далі застосовано сучасний апарат політично-економічного аналізу до умов сучасною «після виборної» України.

Україна після виборів: об'єм «пирога» для можливої ренти

Отож, що ми маємо сьогодні в Україні? Перш за все, оцінімо «пиріг» - тобто величину цієї самої ренти і трансфертів, які можуть підлягати. Розподілу, природно, серед «багатої меншини», або, просто кажучи, серед олігархів — «утримувачів» коаліції і Верховної Ради в цілому. Це неважко зробити.

Як вже було зазначено, ВВП України оцінімо приблизно в 100 мільярдів доларів США — це відповідає реальності, а рахуватиметься легше. Рівень тіньової економіки сьогодні складає 30-40%⁵, що відповідає сумах порядку 40 мільярдів доларів.

На долю «великого капіталу» тобто на долю олігархів припадає, таким чином, приблизно 20 мільярдів доларів перерозподіленого і рентного капіталу щорічно (другу половину «віддамо» середньому капіталу, який контролює місцеве самоврядування, — для нас важливо оцінити *порядок величин*, а не їх точне значення). Звичайно, в практиці Українських реалій, багато грошей втрачається внаслідок неефективності апарату, який обслуговує олігархів: недаремно останнім часом вони стурбовані пошуком «ефективних менеджерів», що знайшло відображення навіть у пропозиціях роботи через ЗМІ.

Отже, «пиріг» для ренти і перерозподілу приготований вельми апетитний. Але чи створені в Україні умови для того, щоб наші «рідні українські олігархи» змогли скористатися цим пирогом?

Нещодавно в Україні створено й умови для того, щоб олігархи змогли вільно розпорядитися таким «рентним пирогом». З 2004 р. в Україні відбулася низка подій, кожна з яких була важливою як для політиків, так і для політичних аналітиків.

Взимку 2004 р. були прийняті в «пакеті» *поправки* до Конституції. Цей факт спричинив не просто відповідну реакцію політичних аналітиків, але й ті наслідки, які були пов'язані із конкретними змінами самого українського суспільства. Власне, йшлося про рішення щодо третього туру президентських виборів. В соціально-політичному житті України з'явився такий складний і неоднозначний феномен, як «Майдан». Проте нас більше цікавить не зовнішні зміни, а внутрішні, як наслідок цих подій. Насамперед, зазначимо, що в політичній економіці з 1990-х рр. отримані вельми істотні результати. Частково які знайшли віддзеркалення в наукових працях^{6:7}. В підсумку поправки були прийняті, що фактично спричинило *перерозподіл* влади.

Наскільки коректно це було зроблено? В цілому, суть поправок полягала в наступному: вони вводили *нові суспільні інститути* в Україні. Кабінет Міністрів отримував частину тих прав з розподілу суспільного блага і перерозподілу ренти, які були до того лише у Президента. Тобто Президент став чимось на зразок «весільного генерала». З погляду існуючої ситуації 2004р. все зрозуміло: маячила «примара Кучми» із його «повноваженнями».

Були вписані *нові* розділи «про Парламентську коаліцію». По суті, саме вона і ставала тією структурою, яка *мала диктувати* свою волю Кабінету Міністрів. Але ще й сьогодні ми маємо *повну відсутність* як механізмів для контролю («Закон про опозицію» не прийнятий до цих пір), так і взагалі опи-

саних механізмів для здійснення такого управління Кабінетом Міністрів. Ще й до того *пропорційна* система виборів.

Так, у працях Т.Персона і Д.Асемоглу наведено багато статистичних даних, як саме система виборів (мажоритарні або пропорційні), як саме система влади (президентська або парламентська), як саме структура парламенту (одно- або двопалатний), позначаються на ВВП, на рівні корупції в країні, на розмірі держапарату тощо. За минулі з того часу роки цими та іншими авторами накопичені нові дані.

Чи було «втрачено» час між 2004 і 2007 рр.? Звичайно, ні: завершив справу Закон про Кабінет Міністрів, який «чудесним» чином (і, зрозуміло ж, «абсолютно випадково») народився на початку 2007 р. в результаті спільного голосування з подолання Президентського «вето» двох «*ворожих*» політичних сил: провладної тоді Партії Регіонів і тоді опозиційного БЮТу.

Отже, що ж відбулося з точки зору формування суспільних інститутів?

Поправки до Конституції закріпили *парламентську коаліцію*, яка, у свою чергу, стала «*господарем*» всієї тієї частини Кабінету Міністрів, яка

«відає» розподілом суспільного блага, перерозподілом ренти і трансфертами. А новий «Закон України про Кабінет Міністрів» наділив цей самий Кабінет величезним комплексом повноважень з розподілу і трансфертам. І, зрозуміло, що не випадково цей об'єм повноважень опинився таким, як і потрібно для олігархії.

Таким чином, на початок 2007 р. олігархічні клани в Україні опинилися в умовах, коли *все* суспільне благо, *всі* трансферти, *вся* рента опинилася під контролем Парламентської Коаліції. Президент України при цьому зберігав все ще деякі повноваження — проте його «перерозподільна сила» була вельми істотно урізана.

Можливі причини дострокових виборів в Україні

Але що ж олігархи, тобто багата меншість, мали на початок 2007 р. у Верховній Раді? А майже нічого: політичні партії і блоки *не були підготовлені* до такого розвитку подій. Взагалі кажучи, Верховна Рада навіть могла почати самостійно приступити до «вирощування олігархів», *нових* олігархів. А ось це вже ніяк не могло сподобатися існуючим олігархам, тим більш, що Парламентська коаліція цілком могла і «перекрити» потрібні канали *вже існуючим* в Україні олігархам.

Треба було терміново щось робити. Велика спокуса була для однієї із кланових груп «перекупити» більшість в Парламенті. І мова йшла не тільки про «конституційну», але і просто про «ручну» більшість для даного клану. Таким чином, коаліція стрімко росла за рахунок «купівлі» депутатів як оптом (фракція А. Кінаха, який протягом декількох днів після «переходу до *нової* фракції» отримав пост Міністра економіки), так і вроздріб. Цікаво, що на цей аспект ніхто з аналітиків, до речі, не звернув уваги, але інші клани швидко відчували небезпеку і зреагували адекватно.

І трапилися *позачергові* вибори, «*офіційні*» причини яких всі ми знаємо. І на які *згодилися* одночасно і опозиція, і правляча більшість. Як бачимо,

знову є «випадковість»! Чи не забагато їх у випадку, коли збігаються інтереси олігархічного клану?

Вибори в Україні пройшли настільки мляво і безбарвно, із схожими гаслами, білбордами і «відео-картинками», що легко було навіть поплутати «ворогуючі» партії і блоки. Не було ні азарту, ні інтриги, ні творчого польоту думки, ні навіть скільки-небудь «цікавого» компромату. Всі тези мали за мету тільки паплюження політичного конкурента. І при цьому, в цього ж самого конкурента безсоромно *викрадалася* його конкурента ідеї. Ці ідеї гіперболізувалися до неможливості згідно із законом «якщо ти обіцяєш 2 гривні, то я обіцятиму всі 10».

Далі наведемо декілька прикладів *чуток*, які циркулювали під час виборів і відразу після них. Чутки — це, по суті, віддзеркалення *суспільного усвідомленого сприйняття ситуації*, і тому вони виступають корисним елементом для подальшого аналізу. Звичайно, це *чутки*, а не факти. Проте саме вони, а не звіти політиків та політичних аналітиків, дозволяють зрозуміти, як сам народ оцінює вибори, що відбулися.

Чутки:

1. Дуже багато голосів було «куплено», особливо це стосується сільської місцевості. «Спочатку ходив БЛ, платив по 100 гривень. А за ним — ПР, платили вже по 150».

2. Виходить із виборчої ділянки знайома одного партійного активіста. Побачила його, привіталася і говорить: «Мені подобається Ваша партія, але я вже голосую за СПУ і за ПР, і тому я не можу проголосувати за Вас». Зверніть увагу: вона голосує за 2 партії. Як це можливо?

3. «У нас на ділянці в будинку старенької бабусі в списках залишили і її дітей, і навіть внуків, які вже давно живуть і прописані в місті».

4. Чутка студентська: «ПР обіцяла після голосування виплатити по 40 гривень. Ми вже і списки склали, а вона не виплатила».

5. Чутка технологічна: «Зустрічав нас якийсь чоловік, давав мобілку з фотоапаратом і сказав, що якщо принести йому фотку з «потрібною» галочкою, то дасть гроші. Чесний, не обдурих: глянув на мобілку, гроші дав. А мобілку цю потім куму моєму передав». Додамо, що потрібно було ще й свій паспорт в поле зору об'єктива захопити: тоді буде 100% ідентифікація.

6. Поширена серед киян і стосується того, чому СПУ О.Мороза не отримала підтримки під час виборів. «Мороз почав «брати» не за чином. Мільйонів на 300 доларів нахапав собі через Семенюк (керівник Фонду Державного майна). Ось його і провчили, щоб знав, що потрібно ділитися»...

Продовжувати перераховувати чутки не має сенсу. Ми бачимо абсолютно байдуже відношення до виборів з боку і політичних сил, і до політиків з боку народу. Громадяни *відчують*, коли є напруга та азарт, а коли все робиться «для галочки». Так чому ж ці вибори виявилися *нікому не цікаві*?

Як будується система олігархічної диктатури в Україні?

Насамперед, виникає запитання кому і яким чином «дати» ці 20 мільярдів доларів? (нескладні розрахунки свідчать, що впродовж 4-х років щорічно «привласнюється» сума в 60 мільярдів).

Примітка. 80 мільярдів дол. — це ті гроші, яких мовби «немає» в економіці України. Вони просто «не враховуються», свого роду «взяли і поклали до кишені». Додайте сюди ще близько 10-20% від Держбюджету, та ще прибуток від *свого власного* бізнесу.

Отже, канали для забезпечення ввласного майбутнього. Починається розподіл грошей. Спочатку — дамо виборцям, щоб вони обрали «необхідну» кількість «потрібних» депутатів із «потрібних» партій і блоків. Саме з цієї причини, до речі, і *поспішно* перейшли на вибори пропорційні.

По-перше, пройде менша кількість партій, а це означає кращий контроль як за грошима, так і за депутатами.

По-друге, в «прохідну» частину списків можна «заштовхати» величезну кількість «потрібних» людей: тих, які «вірні» і які з радістю працюватимуть «кнопкодавами». При мажоритарних виборах цього *ніколи* не досягти, - внаслідок цього вибори стали «технологічними» і зручними *для олігархів*. (В матеріалах наших статей ми наводили математичну модель, яка описує ці ефекти.)

Потім потрібно «дати» парламентарям, а саме *коаліціантам*. Щоб потім весь термін перебування в Парламенті «відпрацьовували». Потрібно не забути також і *опозицію*: щоб «правильно» здійснювала так званий «контроль над коаліцією».

Насправді, звичайно, обійдеться все це набагато меншими витратами: сьогодні в Україні ні виборці не розуміють суті справи, ні більшість депутатів. Та й самі олігархи, як свідчать події, ще не звикли до свого *нового* положення. Проте вони швидко освоюються і вчаться.

Отже, сьогодні ми маємо сформовані суспільні, соціальні, політичні і економічні інститути для того, щоб здійснювати такий розвиток країни, який характерний для країн Латинської Америки в середині ХХ століття³.

Що ж до політиків, то вони тепер виконують роль «акторів» і «статистів». «Кнопкодавів», як їх називають в Україні. Положення, що створилося, вигідно політикам: вони можуть повністю зосередитися на отриманні ренти, так як основні рішення «за них» будуть приймати олігархи..

Що далі буде в Україні? Тепер слід навести «глянець» на Конституцію.

Усунути суперечності, тобто закріпити в ній «верховенство Парламентської Коаліції», для чого остаточно відібрати у Президента будь-які повноваження по контролю над перерозподільними можливостями Кабінету Міністрів. (Втім, можна і навпаки: «Всю владу Президенту!»). Головне, щоб «один раз *когось одного* вибирати»: якусь одну політичну силу!)

Далі приходить час для створення спеціальної «Ради Олігархів», яка координуватиме діяльність олігархів. Щоб вони не наступали на п'яти один одному. Це, зрозуміло, буде здійснено без особливого розголосу. Наприклад - збиратися періодично на «посиденьки у Президента» (чи «в Кабінеті Міністрів»): тому приємно і створює враження його «важливості». Чи не нагадає це вже здійснені дії?

Необхідність створення такої «Ради» показав 2005 р., коли хвиля «помаранчевих» олігархів спробувала *відібрати* капітал у «старих» олігархічних

кланів. Чим все кінчилося ми бачили. До речі: В. Ющенко вже ж збирав олі-гархів, і якраз на початку 2005 р..

Як це не здається парадоксальним, але це саме Майдан 2004 р. сприяв усвідомленню олігархічними кланами України можливості захоплення влади в країні. Власне, Майдан навіть не залишив їм іншої можливості: математичні моделі цієї ситуації вже детально описані²⁵. Всі ці питання сьогодні активно досліджуються економістами в розвинених країнах світу.

Що ж нас може чекати? Подивимось на країни Латинської Америки, та ще варто врахувати наші холодні зими.

І на закінчення. Чи усвідомлює це все «багата меншина»? Якщо навіть і «ні», то, оскільки така поведінка їм вигідна³, то діяти вони будуть саме так (відома в теорії ігор та економіці «гіпотеза про раціональну поведінку», відповідно до якої гравець вибирає ту стратегію, яка приносить йому найбільшу вигоду. Можливо, українським олігархам буде потрібний якийсь «перехідний період» для адаптації до своїх нових можливостей.

Порівняння з Росією

Отже, в Україні закінчена побудова олігархічної диктатури. Цьому в з 2004 р. безліч підтверджень.

Щодо Росії то пропорційні вибори там вже відбулися. Щодо перерозподілу інститутів влади, то він вже успішно пройшов. Прем'єр-міністр В.Путін «перетягне» на Парламент всі владні повноваження: майбутня «особиста» фракція йому це забезпечить. До речі: «прем'єрствувати» В. Путіну нескінченно довго вже ніщо не перешкодить.

Але різниця між нашими країнами є, і вона дуже істотна.

В Україні олігархи *відкрито* управляють Державними інститутами влади. За прикладами далеко ходити не потрібно. Генеральний Прокурор України Піскун порушив кримінальну справу проти олігарха Р.Ахматова в 2005 р.. А в 2006 р. – то же Піскун опинився в списку депутатів у Верховній Раді від Партії Регіонів. Зовсім поряд із Р.Ахметовим, якому, на думку жур-налістів, і «належить» Партії Регіонів.

Аналогічним для умов Росії був би такий «розклад»: якщо б Борис Бе-резовський пішов номером 2-им до «Єдиної Росії», якраз після В. Путіна. А 3-ім номером, наприклад, сам В. Путін особисто й запропонував би включити ти до списку Ходорківського .

Звичайно, росіяни це сприймуть не інакше, як анекдот, тому що в Росії, на відміну від України, саме Державні інститути влади і «створюють» олігархів і *тримають їх під своїм контролем*.

Література

1. Сонин К., курс «Политическая экономика»: <http://www.nes.ru/~ksonin/PE05/>.
2. Scott Gehlbach курс «Political Science: Formal Models in Political Science» <http://polisci.wisc.edu/gehlbach/836fall2006.html>.
3. Acemoglu, D., Robinson, J. A., 2006. Economic Origins of Dictatorship and Democracy. Cambridge. Cambridge University Press, Cambridge.
4. Mas-Collel A., Whinston M.D., Green J.R. Microeconomic Theory. Oxford: Oxford University Press, 1995. – 977p.
5. Марусов А., Мостовая Ю., Сколотяный Ю., Яценко Н. Неоконченная пьеса с шантажом в законе, или как навести порядок в государственных закупках? // Зеркало недели. – 2007 (1-7.09). - №32(661). - С.1,8-11.
6. Persson T., Tabellini G. The Economic Effects of Constitutions: What Do the Data Say? - Cambridge: MIT Press, 2003.
7. Acemoglu D. Constitutions, Politics and Economics: A Review Essay on Persson and Tabellini's The Economic Effects of Constitutions // Journal of Economic Literature. – 2005. – V.43. – P.1025-1048.